

Instytut Pamięci Narodowej - Kraków

<https://krakow.ipn.gov.pl/pl4/edukacja/przystanek-historia/136612,W-Krakowie-uczczono-130-rocznice-urodzin-Zygmunta-Nowakowskiego.html>
27.04.2024, 19:44

W Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego

Pisarz, dziennikarz, aktor, reżyser teatralny, działacz emigracyjny, wieloletni współpracownik Radia Wolna Europa urodził się 22 stycznia 1891 r. Zmarł na emigracji w Londynie. Jego prochy sprowadzono do Krakowa. Spoczywa na cmentarzu Rakowickim.

23 stycznia 2021 r., w imieniu prezydenta Andrzeja Dudy, kwiaty na grobie Zygmunta Nowakowskiego złożył prezes IPN dr Jarosław Szarek. Wieńce złożyli także wicewojewoda małopolski Ryszard Pagacz, dyrektor krakowskiego oddziału IPN dr hab. Filip Musiał oraz delegacje krakowskiego oddziału Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich i środowiska kibiców Cracovii.

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

W swoim wystąpieniu dr Szarek mówił o potrzebie przywrócenia pamięci o Zygmuncie Nowakowskim, wybitnym przedwojennym intelektualistcie, obdarzonym wieloma talentami, niezłomnym patriotcie, który na emigracji tęsknił za Polską i za swoim Krakowem. – *Był człowiekiem bardzo aktywnym, niepokornym, bezkompromisowym, znakomitym felietonistą, przed wojną z racji ciętego pióra znała go cała Polska. Po wojnie m.in. w Radiu Wolna Europa upominał się o zdradzoną Polskę i o Polaków osadzonych w łagrach – jego głos był zdecydowany. Jesteśmy zobowiązani podtrzymywać pamięć o takich ludziach* – powiedział prezes IPN.

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

Po uroczystości biograf Nowakowskiego, Paweł Chojnacki z Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Krakowie rozdał

zebrany specjalny dodatek prasowy. Poczta Polska przygotowała okolicznościową kartę pocztową, znaczek i datownik poświęcony 130. rocznicy urodzin Zygmunta Nowakowskiego.

„Bom Krakowiak! Z Półwsia Zwierzynieckiego!”

– pisał o sobie Zygmunt Nowakowski. We wspomnieniach podkreślał, że po ojcu jest górale, a matka pochodziła ze Lwowa. Ojciec Błażej Tempka (tak brzmiało naprawdę jego nazwisko) umarł wcześniej i wychowaniem dzieci zajęła się matka, Helena z Nowakowskich – jedna z pierwszych kobiet, które studiowały na Uniwersytecie Jagiellońskim. To właśnie jej panieńskie nazwisko zapożyczył jako pseudonim artystyczny.

Miał trzech braci (dwie siostry zmarły młodo). W rodzinie Tempków nie przelewało się, Zygmunt od najmłodszych lat dorabiał korepetycjami. Studiował polonistykę, pisał, uczył się aktorstwa i grał.

W 1914 r. wstąpiła do Legionów. W roku 1922 na Uniwersytecie Jagiellońskim uzyskał tytuł doktora filozofii. Jako pierwszy spośród aktorów polskich.

Aktor, reżyser, dramaturg

Zadebiutował w 1910 r. na deskach Teatru Ludowego. Rok później został zaangażowany w Teatrze im. Słowackiego. W 1924 r. wystawił swą pierwszą sztukę pt. „Tajemniczy Pan”, a dwa lata później – następną komedię „Puchar wędrowny”. Opracował dla prestiżowej serii naukowej „Biblioteka Narodowa” dwa dramaty – „Pana Damazego” Blizińskiego i „Grube ryby” Bałuckiego, wydał też swoją pracę doktorską

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak

pt. „Józef Narzymski i komedia społeczna”.

(IPN)

Grał i reżyserował w teatrach Warszawy i Łodzi, ale szczytem jego kariery było piastowanie w latach 1926-1929 funkcji dyrektora Teatru im. Słowackiego w Krakowie. To właśnie w tym czasie odbyła się prapremiera „Akropolis” Wyspiańskiego. Najgłośniejsze role Nowakowskiego to Konrad w „Wyzwoleniu”, Don Fernand w „Księżu Niezłomnym”, stary Dolittle w „Pigmalionie” Shawa, Ojciec w „Niespodziance” Rostworowskiego, Metternich w „Orlątku” oraz tytułowa w „Ciranie de Bergerac” Rostanda. Jego inscenizacje „Krakowiaków i górali” oraz „Turandot” zostały uznane za wielkie osiągnięcia artystyczne, a także komercyjne.

Cieszył się opinią dobrego aktora, niekonwencjonalnego reżysera i dyrektora sprzyjającego nowym prądom. Stosował najnowsze zdobycze techniczne, dzięki czemu Teatr im. Słowackiego wyprzedził pod tym względem wszystkie sceny w Polsce. Śmiały w projektowaniu repertuaru wywołał głośne polemiki z konserwatywnymi radnymi miejskimi, w wyniku których odszedł z teatru. Zamienił widza na czytelnika.

Pisarz i felietonista

Pierwsza powieść Nowakowskiego – „Wymarsz” – była drukowana w odcinkach na łamach dziennika „Czas” już w 1917 r. Jego nazwisko będzie jednak łączone z inną wielką krakowską gazetą – „Ilustrowanym Kurierem Codziennym”. Od roku 1930 do wybuchu wojny publikował tam niedzielne felietony. Wywoływały burzliwe reakcje i ataki na autora, ale przyniosły mu także popularność, ukazując się w dziewięciu wydaniach książkowych.

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

Częściowo autobiograficzna powieść z dzieciństwa – „Przyłądek dobrej nadziei” – miała dotąd szesnaście polskich wydań (przetłumaczona na sześć języków). „Sequelem” „Przyłądka” jest poświęcony latom gimnazjalnym „Rubikon”. Nowakowski wydał też opowiadanie „Puchar Krakowa” (obowiązkowa lektura szkolna), powieść „Start Edmunda Sulimy”, (Nagroda Krakowa) oraz „Błękitną kotwicę”. Pisał opowiadania dla dzieci, publikował w „Wiadomościach Literackich”, występował w Polskim Radiu. Był głównym sprawozdawcą z pogrzebu Józefa Piłsudskiego na Wawelu w 1935 r.

Największe uznanie przyniosło mu – poświęcone walkom legionowym – widowisko sceniczne „Gałązka Rozmarynu” z 1937 r. Grano je na wszystkich polskich scenach. Po wojnie „Gałązkę” wystawiano w Londynie i dopiero w 1982 r. w Teatrze im Jaracza w Łodzi. Następne premiery odbyły się w latach 1988-1989 w siedmiu miastach, a w setną rocznicę odzyskania niepodległości – na scenach Bielska-Białej i Białegostoku. Sam autor swoją willę nazwał „Pod Rozmarynem”.

Miarą jego sławy jest fakt, że zostaje laureatem Złotego Wawrzynu Polskiej Akademii Literatury, odmówił jednak przyjęcia wyróżnienia. Był znany w Krakowie i w całej Polsce. Jego głos liczył się, ale nie tylko dzięki pisarstwu i aktorstwu...

Krakowska postać i nie tylko

Nowakowski był aktywny w wielu dziedzinach – związkach aktorów i pisarzy, życiu sportowym (wiceprezes Klubu Sportowego Cracovia), kierował także założonym przez siebie Związkiem Opieki nad Zwierzętami. Wymowna była jego działalność w Trzęsówce pod Kolbuszową,

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

gdzie spędzał miesiące letnie, w majątku zaprzyjaźnionej Róży Celiny Otowskiej. Dzięki niemu tamtejsze dzieci słuchały radia, zorganizował drużynę sportową, a dla straży pożarnej – którą założył – kupił sprzęt. To jemu wieś zawdzięcza powstanie biblioteki. Przyczynił się także do budowy szosy, która połączyła Trzęsówkę ze światem. Rozwinął ogólnopolską akcję, w wyniku której rozpoczęła się budowa nowej szkoły. Pamięć o jego zaangażowaniu jest żywa do dziś (w miejscowości mieści się jedyna szkoła jego imienia), choć dwór, w którym tworzył został przez okupanta wysadzony w powietrze. Pretekst stanowiło napisanie w 1933 r. książki „Niemcy à la minute”, w której jako jeden z pierwszych pisarzy ostrzegał przed nazizmem.

Niezłomny emigrant

Kraków opuścił 3 września 1939 r. Przedostaje się najpierw do Lwowa, by przez zieloną granicę przejść na Węgry i dalej do Francji. W Paryżu wszedł w skład Rady Narodowej – namiastki emigracyjnego sejmku (do 1941 r. i ponownie w latach 1949-1953). Objął formalnie redakcję tygodnika „Wiadomości Polskie. Polityczne i Literackie”, redagowanego przez Mieczysława Grydzewskiego. Na początku roku 1940 udał się w podróż do Stanów Zjednoczonych, gdzie mobilizował opinię publiczną. Po klęsce Francji, przez Hiszpanię i Portugalię, przedostał się do Wielkiej Brytanii i tam dalej wydawał „Wiadomości”. W prasie codziennej ogłosił dwie powieści odcinkowe – „Riksza warszawski” i „Krucjata dziecięca”. Pisał popularną bajkę dla młodzieży „Pędziwiatr”, wystawił sztukę „Ty pójdziesz górą”.

Nie godził się z polityką ustępstw rządu polskiego w Londynie – zarówno wobec

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak

Związku Sowieckiego, jak i zachodnich sojuszników. Jego artykuł broniący granic II RP tak rozsierdził Brytyjczyków, że w 1944 r. uniemożliwili wydawanie „Wiadomości”.

Po wojnie pozostał na emigracji. Niczym symbol postawy niezłomnej. Pisywał felietony do „Dziennika Polskiego i Dziennika Żołnierza” oraz eseje do reaktywowanych „Wiadomości”. Podejmował szeroką tematykę polityczną, historyczną i literacką. Utrzymywał kontakt z krajem współpracując z Radiem Wolna Europa. Wygłosił kilkaset pogadanek dotyczących historii i literatury polskiej. Cześć z nich ukazała się w 1966 r. w tomie „Wieczory pod dębem”.

Na emigracji opublikowane zostały także dwa wybory książkowe jego artykułów i wznowienia powieści. Był niezwykle czynny w życiu społecznym Wychodźstwa. Dwa razy zorganizowano huczne jubileusze jego twórczości.

Zmarł 4 października 1963 r. Jego prochy w 1968 r. zostały bez rozgłosu (taki był warunek komunistycznych władz) przeniesione do Krakowa. Spoczywają na cmentarzu Rakowickim.

Tekst Paweł Chojnacki

Od autora: Pierwsza wersja artykułu ukazała się w „Dzienniku Polskim” 21 stycznia 2011 r. i zapoczątkowała społeczną akcję przypominania życia i dorobku jego bohatera, zwieńczoną publikacją biografii pt. „Reemigrejtan. Kiedy Zygmunt Nowakowski wróci wreszcie do Krakowa?” (2019).

(IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

23.01.2021 w Krakowie uczczono 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Fot. Janusz Ślęzak (IPN)

„Samo słowo »Polska« jest jak łyk tęgiego wina...”

„Obdarto ją ze wszystkiego, okradziono, obrabowano ją tak, że są chwile, gdy Polska, gdy polskość, więc przynależność do Polski, wydaje się być tylko pewnym wzruszeniem, pewnym napięciem woli i uczucia, niczym więcej. Polskość zdaje się wyrażać tylko w biciu serca. [...] Serce bije, wali, rozsadza ściany klatki piersiowej, sięga pod gardło. Samo słowo »Polska« jest jak łyk tęgiego wina, które wzmacnia i jednocześnie zamracza, powiedzmy – upija. Lecz zarazem jest to jakby lucidum intervallum [jasna chwila wśród mroku, chwila przytomności u chorych umysłowo – przyp. red.], które pozwala nam widzieć Polskę z ogromnej perspektywy na dystans wielu tysięcy mil i tysiąca lat.

Polska w tym widzeniu na dystans, Polska w tym śnie, jest spreparowana jakby anatomicznie, odarta z ciała, z mięśni, z nerwów, z tkanki wszelakiej. Jest już tylko znakiem, hasłem, czy zaklęciem, jest przede wszystkim stanem uczuciowym, jest bezinteresowną a straszliwie bolesną igraszką naszej myśli. Jest już tylko myślą. [...]

Według trzeźwej rachuby, polskość, to przede wszystkim zespół obowiązków, które przewyższają znacznie zespół przywilejów czy korzyści. Dzisiaj korzyści są abstrakcyjne, może nawet urojone. [...] Mówimy sobie: »Oto jesteśmy Polakami. Należymy do pewnej sumy wartości doczesnych i nieśmiertelnych, które, wzięte razem, zwą się Polską. My należymy do niej i ona należy do nas«. W tej myśli jest szczęście i jest duma. [...]”

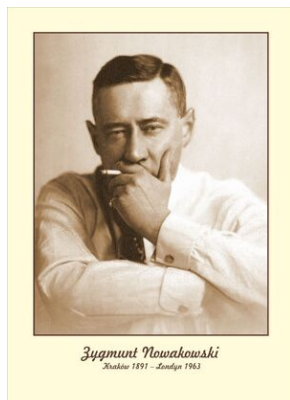
Zygmunt Nowakowski, „A to Polska właśnie”, „Wiadomości” nr 1, Londyn, 7 kwietnia 1946

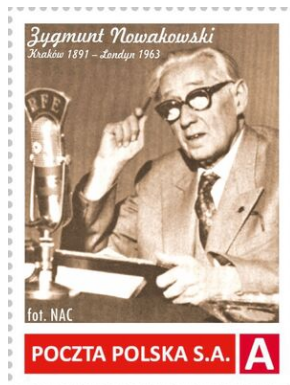
Zygmunt Nowakowski (1891-1963)

Unikatowa całośćka filatelistyczna. Wspólna inicjatywa Poczty Polskiej i Instytutu Pamięi Narodowej

Pandemia koronawirusa pokrzyżowała plany obchodów 130. rocznicy urodzin Zygmunta Nowakowskiego. Zamiast tego prezentujemy okolicznościową kartę pocztową, znaczek i datownik. Karta jest dostępna w Urzędzie Pocztowym Warszawa 1 (ul. Świętokrzyska 31/33) i Urzędzie Pocztowym Kraków 1 (ul. Westerplatte 20).

Karta pocztowa, znaczek i datownik na 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego

Karta pocztowa, znaczek i datownik na 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego

Karta pocztowa, znaczek i datownik na 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego

Karta pocztowa, znaczek i datownik na 130. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego

[O prozie politycznej Zygmunta Nowakowskiego](#)

Niestrudzony obrońca wolności słowa. W godzinie próby to on jako pierwszy ostrzegł o niebezpieczeństwach nazizmu. Później, po odkryciu katyńskich mogił - świadom sowieckiego bestialstwa i cynizmu zachodnich aliantów - bił na alarm, gdy zawierany był układ Sikorski -

Majski. [Czytaj na portalu przystanekhistoria.pl](http://przystanekhistoria.pl)

Układ Sikorski - Majski. „Nie była to scena z Matejki”

Współpraca na rzecz pokonania Niemiec, powstanie polskiej armii w ZSRS, zwolnienie z sowieckich więzień i łagrów obywateli II RP - oto najważniejsze założenia układu Sikorski - Majski. Premier Rządu RP na Uchodźstwie podpisał go 30 lipca 1941 r. w Londynie, wbrew prezydentowi Władysławowi Raczkiewiczowi.